

Маријан Ј. Јелић
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Катедра за језик и књижевност

УДК 821.163.41-14.09:398
DOI 10.46793/Uzdanica19.055.J
Прегледни рад
Примљен: 24. јун 2022.
Прихваћен: 11. новембар 2022.

ПЕСНИЧКЕ РЕЧИ У ВУКОВИМ ЛИРСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Ајсџиракџи: Предмет овога рада су песничке речи у лирским народним песмама (Вукова прва књига *Српских народних њесама*, објављена 1841). Циљ нам је да утврдимо карактеристике песничке лексике и истражимо однос према песничкој лексици у досадашњој лексикографској пракси, у *Српском рјечнику* и у РСАНУ/РМС и РСЈ, те да установимо које су то речи, колико их има, које су њихове карактеристике, какав је њихов статус у савременом српском језику, како су обрађене у описним речницима. Према томе како су песничке речи представљене у савременој српској лексикографији (од Вука па до данас), могу се издвојити четири врсте песничких речи: припеви, речи које се у свим својим облицима и значењима употребљавају само у песмама, речи које се само у одређеном значењу употребљавају као песничке и речи које се само у одређеном облику употребљавају као песничке. Истраживање показује да је овај лексички скуп по својој природи изразито маргиналан и отуда вероватно непостојање системског приступа у њеној обради.

Кључне речи: лирске народне песме, стајаће речи, песничке речи, *Српски рјечник*, описни речници српског језика.

1. УВОД

У овом раду испитаћемо песничке речи у Вуковим *Српским народним њјесмама* (књига прва, 1841, даље СНП1)¹, настојаћемо да утврдимо колико тих речи има, које су њихове карактеристике и какав је њихов статус у савременом српском језику.

С обзиром на то да песничка реч као посебна тема није досад била, колико нам је познато, предмет посебног лингвистичког истраживања, да

¹ Користили смо издање Просвете и Нолита из 1987. год. Пун библиографски податак в. у одељку Извори и литература.

бисмо утврдили које су лексеме из СНП1 песничке, консултоваћемо описне речнике српског језика: *Српски рјечник* (даље СР², 1898 (2017)) – јер је Вук лирске народне песме користио као грађу за свој речник, *Речник САНУ* (грађу овог речника чине и целокупна Вукова дела) и шестотомни *Речник Мајишце српске* (РМС), само као допуну РСАНУ за речи које нису обрађене у РСАНУ³ (даље РСАНУ/РМС) и *Речник српског језика* (РСЈ) – јер је то речник савременог српског језика (да бисмо утврдили какав је статус песничких речи из СНП1 у савременом српском језику). Све речи из СНП1 које су на било који начин квалификоване као песничке у посматраним речницима узимали смо као предмет свог истраживања.

2. ПЕСНИЧКЕ РЕЧИ ИЗ СНП1 У СР

Обележавање и издвајање песничких речи као посебног лексичког слоја у српској лексикографији има своје почетке у Вуковом СР. У складу са реформским програмом формирања српског књижевног језика на народном језику, као основни извор грађе за речник послужиле су му српске народне умотворине које је сакупио, међу којима највише народне лирске и епске песме из којих је ексерцирао речи (у СР налазимо око 4.900 лексема из СНП1). Вук је запазио да се у народним песмама, поред свакодневних речи које чине језгро „новог” књижевног језика, јављају и оне мање познате или потпуно непознате речи својствене само песничком језику.

Вук је о песничким речима писао у Предговору првог издања СР. Он у песничке речи убраја речи које се „данас не говоре у говору, него се само чују у пјесмама”, које је назвао *стајаће речи* и у СР их је обележио квалификатором „ст.” (стајаћа), а као примере за стајаће речи је навео: *чего, љуба, чарни, сјаго, лаго, лељо*, итд. (Караџић 1987, Предговор: XX). Таквих је речи у СР укупно 307.

У Предговору првог издања *Српског рјечника* Павле Ивић даје краћу анализу, пре свега, стајаћих речи. Ивић наводи све стајаће речи из првог издања – укупно 240. Стајаће речи су оне које живе само у фолклорним умотворинама. Ивић сматра да је Вук означавањем „речничког материјала из других дијалеката и ’стајаћих’ речи задужио науку заувек” (Ивић 1991: 72). Говорећи о статусу стајаћих речи у књижевном језику, Ивић закључује

² Овом ћемо скраћеницом надаље означавати електронско издање *Српског рјечника*. Коришћено је дигитално издање Вуковог *Српског рјечника*, објављено на платформи <http://raskovnik.org/> 2017. год., које представља дигитализовану верзију његовог трећег (1. државног) издања из 1898. год. О разликама у садржају између првог, другог и трећег издања *Српског рјечника* в. у предговорима ових издања. Податке о дигиталном издању в. у одељку Извори и литература.

³ До сада је објављено је 20 томова РСАНУ, 20. том завршава речју *појеђе*.

да међу тим речима „има сразмерно мало таквих које уносе елементе веће префињености или усавршености у свет израза или свет појмова”, те да се „поетски” статус највећег дела ових речи може „објаснити дистанцом једне или друге врсте од амбијента где су забележене”: историјска или географска (*дужд, ускок, сѿаросѿавне књиѿе, језован*), социјална (*дворанин, зайочник, канон, вермаш*), језичка – на релацији времена (архаизми *ино, јездѿиѿи, кладенац, коњиц, љѿѿо, љуба, руса, уѿѿва*) или географије (речи из других дијалеката као *дажд, днѿви, кокоѿи, мома, убав*), речи створене због метричких потреба песме, итд. (Исто: 169).

Од укупно 307 стајаћих речи у СР из СНП1 је 106 – дакле, око једна трећина.

Ево списка свих речи из СНП1 које су у СР квалификоване као стајаће (106): *аздија, алин граѿи камен, арашлама, бедрица, баѿѿѿиѿи, били-биљур, бисерче, божоле, боравѿѿи сан, борна сукња, бриѿѿка сабља, Буѿар, буђоѿлав, велен, вереница/вјереница љуба, вина лоза, војно, војнов, ѿрозан, двори, дева, диван-кабаница, дивор, дилберче, дојка, граѿа, граѿан, граѿана, граѿи, граѿо, дужд, дуѿѿи, ѿинђеров, ѿузел, жарко сунце, жубер вода, залађе, зѿубиѿѿи, злаѿѿо майѿерѿно, злађен, зориѿѿи, иѿриѿѿѿе, илинча, ино, иноча/иночица, јадиков, јарко сунце, киђени свайови, кладенац, кондир, коњиц, Левенѿѿа, ложница, љѿѿо, љѿѿан-ѿора, љѿѿан-лисѿѿак, љуба, љубовца, Мишљен, Млеѿѿак, мома, називаѿѿи боѿа, несѿѿи, несуђење, обљубиѿѿи, оѿар, оѿријало сунце / оѿријано сунце, ожалѿѿиѿи, околочѿѿи, орловиђи, иѿрјаник, иѿобрђе, иѿоредо, иѿородѿѿиѿи, иѿро-јездѿѿиѿи, иѿрошена дјевојка, иѿуѿѿоноѿ, рабар, разборѿѿиѿи, рујно вино, саборѿѿиѿи, самдокас, самрѿѿан, сандал-ѿађе, сѿлѿѿѿаваѿѿи, сѿѿадо, сѿѿанован, ѿавлија, ѿанковија, ѿанкоѿреља, ѿежѿѿѿѿак, ѿѿрлиѿѿиѿа, ѿѿмароваѿѿи се, ѿѿон, узрасѿѿи, улак, уѿросник, уѿѿва, чарни, чеѿо, шесѿѿоѿѿер, шесѿѿоѿѿѿѿѿи.*

Другу групу чине речи за које ни сам Вук није био сигуран да ли се употребљавају само у песмама или се чују и у говору. Да их не би прерано дисквалификовао, своја запажања навео је описно у дефиницији у виду следећих напомена које су понекад дате у загради: у пјесми, (у пјесми), у пјесмама, (у пјесмама), понајвише у пјесмама, (понајвише у пјесмама), у Црногорским пјесмама, у једној пјесми, у додолској пјесми, у овој пјесми, само у овој пјесми, у некакој пјесми, из некаке пјесме, у пјесмама из јуж. кр., (на завршетку пјесме), у приповијеткама и у пјесмама, особито у пјесмама, (особито у пјесмама), у шаливој пјесми, (може бити само у пјесмама), по народним пјесмама, пјева се у пјесмама и приповијѿеда, у божиђној пјесми, (у пјесмама и по намастирима), у дјетињој пјесми. Оваквих је речи у СР 282.

Овако квалификованих песничких речи из СНП1 је 60: *армаѿан* (у пјесмама), *бабајко* (понајвише у пјесмама), *бази* (у пјесми), *Бадњак* (у једној пјесми од коледе), *бијеѿѿѿиѿи* (у пјесми), *бијежѿѿѿиѿи* (у пјесми), *бимбер-ѿрожђе* (у пјесми), *бојни* (понајвише у пјесмама), *буди* (у пјесми), *вако* (у пјесмама), *валаа* (у пјесми), *варица* (у пјесми), *вијерница љуба* (у пјесмама), *виѿѿез* (у

пјесмама), *Виџор* (у пјесми), *војевода* (у пјесмама), *врајолом* (у пјесми), *џи* (у једној пјесми), *џодии се* (у пјесми), *џосџодин* (у пјесмама), *дваа* (у пјесми), *двор* (у пјесмама), *делкушица* (у пјесми), *дер* (у пјесми), *дијевојка* (у пјесми), *дјева* (у пјесми), *дока* (у пјесмама), *досџајаџи* (у пјесми), *доше* (у пјесми), *Дреновац* (у пјесми), *ђавле* (у пјесми), *жњијевџи* (у пјесми), *јелен-роџ* (у пјесми), *кокорџка* (у пјесми), *крижна враџа* (у пјесми), *кула* (у пјесмама), *ле* (у пјесмама), *љеџоџица* (у једној пјесми), *мајкаџо* (у пјесми), *миле* (у пјесмама), *младоваџи се* (у пјесми), *мусџо* (у пјесми), *наручивџи* (особито у пјесмама), *нешеџане* (у пјесми), *ником (џоникнуџи)* (у пјесмама), *но* (у пјесмама), *одасјеџи* (у пјесми), *џобој* (у божићној пјесми), *џојаџи* (у пјесмама), *џомеџаџи се* (у пјесми), *џоџуџиџаџи* (у пјесми), *расудииџи* (у пјесми), *ризница* (у пјесмама и по намастирима), *скуџи* (понајвише у пјесмама), *сџаџи* (у пјесмама), *сџриџа* (у пјесми), *сурџи* (у пјесми), *џанковиџи* (у пјесми), *убав* (у пјесмама), *уја* (у пјесми).

Међу стајаћим речима и онима које се (најчешће) јављају у песми/песмама немали је број речи које су заправо само варијанта речи чија употреба није ограничена само на народне умотворине. Наиме, уочљиво је да као песничке Вук често обележава речи које имају један слог више (ређе и два) од речи од које су настале. Оне су нека врста песничке варијанте речи које су се ређе или чешће употребљавале у Вуково време (па и данас). Такве су речи (посматрамо само оне које налазимо и у СНП):

а) међу стајаћим: *аришлама* (м. *аришлама*), *Буџар* (м. *Буџарин*), *вереница љуба* (м. *верна љуба*), *вина лоза* (м. *винова лоза*), *дуџи* (м. *духаџи*), *самрџан* (м. *срџан*);

б) међу онима које се јављају у песми/песмама: *бијеџа* (м. *бјеџаџи*), *бијеџаџи* (м. *бјеџаџи*), *валаа* (м. *вала*), *вијерница љуба* (м. *верница љуба*), *војевода* (м. *војвода*), *дваа* (м. *два*), *дијевојка* (м. *дјевојка*), *дока* (м. *док*), *доше* (м. *дошоше* – у овом случају се ради о једном облику), *мајкаџо* (м. *мајка*), *одасјеџи* (м. *одсјеџи*), *сџаџи* (м. *сџаваџи*).

Оваквих речи у СНП има знатно више (а нису обележене као песничке). На пример, велики број речи субјективне оцене (пре свега деминутиви и/или хипокористици) употребљен је не (само) да би се изразило одређено значење него и стога што те речи по правилу имају један слог више од основне речи и као такве народни певач их је употребио и из метричких разлога (*дан/данак*, *вез/везак*, *џодина/џодиница*, *џуле/џуслице*, *зора/зорица*, *косе/косице*, *кошуља/кошуљица*, *кошуџа/кошуџица*, *лоза/лозица*, *леђа/леђине*, *млађан/млађанићан*, *недра/недраџа*, *џосџеља/џосџељица*, *џиџице/џиџиџице*, *џуџи/џуџиџак*, *роса/росица*, *руџа/руџица/руџиџица*, *сан/санак*, *свекрва/свекрвица*, *свеђа/свеђица*, *седло/седлаџице*, *сесџира/сесџирица*, *син/синак*, *славуј/славујак*, *сџаза/сџазица*, *сџријела/сџријелица*, *сџрана/сџранџица*, *сукња/сукњица*, *суџице/суџаџице*, *џамбура/џамбурица*, *џиџва/џиџквица* итд.).

Није увек јасно по ком критеријуму је у СР подела на стајаће речи и оне које се јављају у песми/песмама урађена. Навешћемо неколико примера само за речи из СНП1: топонима има и међу стајаћим речима (*Мишљен, Левенџа*) и међу онима које се јављају у песми/песмама (*Вишор, Дреновац*), као и речи субјективне оцене (стајаће речи: *дилберче, коњиц*; у песми/песмама: *бабајко*); за реч *дева* Вук наводи да је стајаћа, а за *гјева* да се јавља „у пјесми”. За реч *двор* Вук наводи: „у пјесмама се свака кућа зове двор или кула”, а за облик множине *двори* да је ознака „ст.” и упућује на *двор*; – овде бисмо пре очекивали супротно: да је реч *двор* у наведеном значењу означена као стајаћа, а да је за облик множине *двори* дата напомена да се јавља у песмама.

Изгледа да Вук ни сам није био сигуран које речи треба уврстити у стајаће/песничке, па је тако у другом издању СР „уклонио ознаку (ст.) код речи као *крма, њодобан, њонор, силовий, ускок*” (Ивић 1991: 168). О несигурности речито говоре и поједини Вукови коментари. Тако, на пример, за реч *ђавле* (мн. од *ђаво*) Вук у СР наводи „у пјесми [...] (које може бити да се и говори гдје)”. Ивић указује на то да би међу стајаће речи могле бити уврштене и неке друге речи и као могуће наводи *бојак* и *зеленика* и додаје да би и неки географски називи могли бити сврстани у ову групу речи – „митски географски објекти чији идентитет, одавно утонуо у заборав или помућен деформацијом саме речи, више није ни важан” (Ивић 1991: 83).

Може се издвојити још једна мања скупина песничких речи – припеви, односно речи које се јављају у припевима. Речи у припеву у СР има укупно 24, а 22 их је из СНП1⁴ (у загради наводимо објашњења која су дата уз наведене речи): *виширузана* (у припјеву), *дикица* (припијева у пјесмама по Земуну и по Новом Саду), *догола* (у додолскијем пјесмама се припијева), *јаго* (припијева се гдјешто у пјесмама), *колего* (припијева се), *лаго* (само се у пјесмама припијева), *лаго ле* (припијева се у пјесмама), *леља/лељо* (само се у пјесмама припијева), *мори* (припијева се у пјесмама по источнијем крајевима), *одогољено* (у припјеву), *одумљено* (у припјеву), *Пејејеја* (у припјеву), *Пирџијанче* (у припјевима), *џиџејо* (у припјеву), *редена* (додаје се у припјеву), *сарум* (у припјеву), *џананана* (у припјеву), *џедена* (у припјеву), *џининини* (у припјеву), *шевелајка* (у припјеву), *џиџо-миџо* (у припјеву), *џиџер-џеана* (у припјеву). Речи *года*, *Мимойросава*, *Пирџиџо*, *Поврајанче*, *џиџом-бојана* упућене су на речи које су означене као припеви (*догола*, *џирџијанче*, *џиџер-џеана*).

Код ових речи често нема информације о врсти речи, ни у СР ни у другим нашим речницима (пре свега у РСАНУ); оне постоје само у тим песмама и само у облицима наведеним у песмама (отуда су често непроменљиве); најчешће немају никакво значење. Ове особине чине ову скупину врло особеним и изразито песничким речима.

⁴ Из СНП1 нису само припеви *колалом лало* и *којајико*.

До сличног закључка долази и Кашић у студији *О Српском рјечнику из 1852*: „Нашло се у другом издању *Рјечника* и таквих речи које су биле присутне само у припевима у народним песмама у којима су употребљаване без значења и служиле су вероватно само за то да би се постигао одређени број стихова или слогова у стиху [...]” (Кашић 1976: 1724).

У ширем смислу, као песничке речи могле би се посматрати и оне које су песнички употребљене, на пример стални епитети, али такве речи нису предмет нашег истраживања.

Међу наведеним групама речи могу се уочити одређене разлике и на основу тога у којим се врстама народних умотворина јављају. Тако се стајаће речи јављају не само у песмама, како наводи Вук (у Предговору првог издања), него и у другим умотворинама, како је приметио П. Ивић (1991: 71) – на пример речи *граја*, *граји*, *љубовца*, *обљубији*, *сјаго*, *ујива* јављају се и у песмама и у приповеткама, а речи *јобела* и *йчелац* само у приповеткама.

Речи из друге групе за које се у СР наводи да се јављају у песми/песмама (и сл.) употребљавају се подједнако у лирским и у епским песмама, а две речи, како наводи Вук, јављају се и у песмама и у приповеткама (*кика* и *Плейшкоса* – нема их у СНП1).

Припеви се, с друге стране, јављају само у лирским (народним) песмама (скоро сви су из СНП1).

Може се приметити да је само лексика лирских народних песама заступљена у све три групе песничких речи, па је очекивано да су речи из лирских песама управо процентуално најбројније песничке речи у СР.

Дакле, од укупно 604 забележене песничке речи у СР из СНП1 су 188 – нешто мање од једне трећине (106 + 60 + 22). Већина њих се данас не користи, а тек десетак их је проширило је своју употребу (мање или више) и изван песничког језика и могу се и данас чути: *дојка*, *граја*, *граји*, *грајо*, *сунце жарко/јарко*, *обљубији*, *ожалији*, *ризница*, *сјаго*, *узрасиј*, *чего*.

3. ПЕСНИЧКЕ РЕЧИ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ

Песничке речи у РСАНУ/РМС. Најпре се може уочити да је начин представљања ове лексике сличан као код Вука: уместо термина „стајаћа реч” употребљава се термин „песничка реч”, скраћеницу „ст.” заменила је скраћеница „песн.” (као основни вид квалификовања ових речи), а такође су задржане и описне формулације у дефиницијама којима се указује на то да се нека реч обично употребљава у песничком изражавању, у припеву и слично. Треба рећи и да у савременој српској лексикографији песничке речи не потичу само из народних песама (односно народних умотворина уопште), већ и из писаног, ауторског песништва.

Број песничких речи из СР (192) редукован је на само 79, и то у речнику (мислимо пре свега на РСАНУ) који је далеко обимнији од СР.

У РСАНУ/РМС немали је број лексема које имају само једно значење и уз које је наведен само пример из СНП1. И те су лексеме озбиљни кандидати да буду квалификоване као песничке. Чини се да је пракса у РСАНУ да оне речи које су на неки други начин квалификоване (најчешће као покрајинизми) не буду квалификоване као песничке, чак ни онда када је за одређено значење наведен само пример из СНП1. Такве су, на пример, речи: *вучи-каја* (покр.), *тазимир* (покр.), *дајана* (покр. и заст.), *додржајти* (необ.), *ђулвезија* (покр.), *ликце* (покр.), *лисен* (покр.), *мањаха* (покр.), *млађанићан* (покр.), *мнейачки* (заст.), *ормајан* (покр.), *јовранијти* (покр.), *јореге* (покр.), *јрезорен* (покр.), *раки-сајун* (заст.), *родина* (покр.), *села* (покр. хип.), *смиљевац* (покр.), *тавлија* (покр.), *тиријлик* (покр.), *ћимлија* (покр.), *умучкајти/умучкавајти* (покр.), *фурир* (заст.), *цмиловајти* (покр.). У СНП1 има доста и речи субјективне оцене и за неке од њих су у РСАНУ/РМС као примери наведени само стихови из СНП1: *бисерче* (хип.), *грињица* (дем. и хип.), *љељенко* (хип.), *медућ* (дем. и хип.), *нећачица* (дем.), *јовесамце* (дем.), *јујташце* (дем.), *рисић* (дем. и хип.), *седлашце* (дем. и хип.), *сочица* (дем.), *тијро* (хип.), *цичина* (аугм.). А има и речи које нису ни на који начин квалификоване, са наведеним примером само из СНП1: *алей*, *армајан*, *будљански*, *кокин*, *нурак*, *обросијти* (се), *одседлавајти*, *ишијето*, *јобедљив*, *јоиздерајти*, *јокајљив*, *јокарљив*, *јорујање*, *јословач*, *јособац*, *јојкићајти*, *јрејрајти*, *разбориј*, *румениј*, *сакрушијти*, *самојвор*, *севделија*, *синојњица*, *сулудњак*, *танкојреља*, *јанцовођа*, *тежа-јак*, *шекелија*, *шмаровајти се*, *јрњињица*, *јројином*, *ћефенак*, *уводник*, *ујамак*, *урезник*, *фиљуја*, *финофесак*, *царевица*, *црноочић*, *шевелајка*. Неке од наведених речи могле би бити квалификоване као песничке (нпр. *ликце*, *села*, *љељенко*, *нећачица*, *јовесамце*, *јорујање*, *синојњица*, *сулудњак*, *танкојреља*, *јанцовођа*, *црноочић*, *шевелајка*).

Као песничке у РСЈ⁵ квалификоване су свега 34 речи (из СНП1): *бисер* (фиг. песн.), *блећан* (песн. дем. и хип.), *болник* (песн.), (перни) *буздован* (нар. песн.), *вај* (песн.), *вијез коњ* (нар. песн.), *вјереница* (љуба) (нар. песн.), *ласи* (мн. песн.), *троце* (песн. дем. и хип.), *давори* (нар. песн.), (бели) *дан* (нар. песн.), *данак* (песн. хип.), *девалдјева* (песн. хип.), *жећца* (песн. хип.), *зајоркиња* (нар. песн.), *коњиц* (песн. дем. хип.), *крвица* (песн.), *лаго* (припев), листак ((обично песн.) дем. и хип.), *љуба* (обично у нар. песми и ранијим књиж. делима), *медан* (обично песн.), *мома* (нар. и песн.), *неће* (арх. и песн.), *ножи* (мн. песн. и арх.), *јрисојкиња* (песн.), *јујти* (мн. песн.), *рујевина* (арх. и песн.), *самриј* (обично песн.), (верни) *слуја* (нар. песн.), *сијти* (песн.), *срдашце* (песн. дем. и хип.), *убав* (песн. или нар.), *хијројреља* (обично песн.), *чарни* (арх. и

⁵ У РСЈ укупно има 105 песничких речи, што значи да је из СНП1 око трећина.

песн.). Може се приметити да је највише уједначености у начину представљања песничких речи управо у овом речнику.

Ево још неких напомена које упућују на недоумице и проблеме у представљању песничких речи у РСЈ. Код речи *ѝрамалеће* налазимо ознаку „песн.“, али код *ѝремалеће* те ознаке нема (у СНП1 имамо *ѝремалеће*). У претходном издању РСЈ (2007) код речи *раја* наведен је израз *сироѝиња раја* „нар. песн.“, док у (актуелном) издању из 2011. тог израза нема; код речи *неѝве*, *рујевина*, *убав* имамо супротну ситуацију: у издању из 2007. нема квалификације (реч *неѝве* није ни наведена) а у новијем (2011) су квалификоване: *неѝве* (арх. и песн.), *убав* (песн. или нар.) и *рујевина* (арх. и песн.).

У РСЈ су као песничке квалификоване и речи *ѝрозан* (нар. песн.) и *хладак* (песн.), а у СНП1 се јављају нестандардне варијанте *ѝрозан* и *ладак*.

Број песничких речи из СНП1 у посматраним речницима представимо следећом табелом:

СР (182)	РСАНУ/РМС	РСЈ
стајаће 106		
у песми/песмама 60	79	34
припеви 22		

Свега 19 речи су и у РСАНУ/РМС и у РСЈ означене као песничке, док је 14 речи које су у РСЈ означене као песничке али не и у РСАНУ/РМС; с друге стране 49 речи је у РСАНУ/РМС означено као песничке али не у РСЈ.

Ево списка речи које су у свим посматраним речницима квалификоване као песничке: *виѝез* (‘као атрибут за коња’), *вјерница* (љуба), *лаго*, *љуба*, *мома*, *чарни*. Овакав резултат помало је неочекиван – на посматраном корпусу (СНП1 – нашој најпознатијој збирци лирских народних песама), који садржи око 5.400 речи, свега је 6 речи које су у свим (консултованим) речницима квалификоване као песничке.

У РСАНУ/РМС и РСЈ на исти начин квалификовано је само 7 речи: *ѝроце*, *крвца*, *лаго*, *лисѝак*, *мома*, *слуѝа* (*верни*), *срдацице*. С друге стране, знатно је више речи које су у овим речницима квалификоване као песничке, али на другачији начин, или су неке у РСАНУ/РМС квалификоване као песничке, а у РСЈ нису и обрнуто. Представићемо то у следећој табели.

Лексема	РСАНУ	РСЈ
<i>бисер</i>	1. 2) у песничком казивању	1. б. фиг. песн.
<i>блеђан</i>	–	песн.
<i>болник</i>	–	песн.
<i>буздован (џерни)</i>	–	нар. песн. (изр.)
<i>веренице/вјереница љуба</i>	(у народној песми)	нар. песн.
<i>виџез</i>	5. песн. (обично о коњу)	нар. песн.
<i>џласи</i>	–	(мн. [...] ређе и песн. гласи)
<i>џрозан/џроздан</i>	2. (обично у народној песми)	2. нар. песн (гроздан)
<i>давори</i>	–	нар. песн.
<i>дан (бели)</i>	1. (и са сталним епитетом „бео“ у народним песмама и неким говорним обртима)	нар. песн. (у изразу бео (бели) дан)
<i>данак</i>	–	песн.
<i>дева</i>	–	песн.
<i>жеђица</i>	еуф. (али жеђица песн.)	песн.
<i>зајоркиња</i>	–	нар. песн.
<i>кићени (свајови)</i>	1. б. (обично у нар. песмама, као чест атрибут уз именицу сватови)	4. (у нар. песми)
<i>коњиц</i>	1. књ.	1. песн.
<i>љуба</i>	песн. и нар.	обично у нар. песми и ранијим књиж. делима
<i>медан</i>	4. фиг.	3. фиг. (обично песн.)
<i>нејве</i>	заст. или песн.	арх. и песн. (2011, нема у 2007)
<i>нож (ножи)</i>	–	([...] песн. и арх. ножи)
	РМС	РСЈ
<i>џрисојкиња</i>	–	песн.
<i>џуџи (мн. џуџи)</i>	–	([...] мн. песн.)
<i>рујевина</i>	нар. песн.	арх. и песн.
<i>рујан</i>	песн.	–
<i>самрџи</i>	(најчешће песн.)	(обично песн.)
<i>сјајџи</i>	–	песн.
<i>убав</i>	–	песн. или нар. (у 2011, а у 2007. нема квал.)
<i>хиџројреља</i>	ков.	(обично песн.)
<i>чарни</i>	арх. поет.	арх. и песн.

Као одреднице песничке речи су у речницима наведене углавном као једна реч (*аздија, арашлама, бајџаџи, бисерче, божоле* итд.), а знатно ређе као група речи (*алин драји камен, боравиџи сан, борна сукња, вина лоза, вјереница љуба* итд.).

Као врсте речи, песничке речи су најчешће именице (*бабајко, божоле, љуба, миле, мома* итд.), знатно мање је придева (*бојни, војнов, јадиков, чарни* итд.) и глагола (*бајџаџи, младоваџи се* итд.), и по која реч која припада дру-

гим врстама речи: везник (*буди, дока, ѿере*), прилог (*вако, нико, одогољено, ѿорего*), заменица (*ѿи*), број (*дваа*), узвик (*де(р), уја*), речца (*ле*).

4. ЗАКЉУЧАК

Није могуће дати прецизан одговор на питање колико у СНП1 има песничких речи. У појединим нашим описним речницима, као што смо видели, многе речи су квалификоване као песничке, а у другима нису. Из СНП1 највише речи има одређење 'песничке' у СР (188), а знатно мање је у РСАНУ/РМС (79), а најмање је у РСЈ (34) (ако посматрамо обим ових речника, процентуално најмање песничких речи из СНП1 је у РСАНУ/РМС). Повелике разлике у идентификацији и обради песничких речи из СНП1 (и уопште песничких речи) донекле су последица различитог обима и намене консултованих речника (отуда је, на пример, очекивано да у РСЈ нема много таквих речи), а знатно више непостојања (у литератури) прецизних критеријума на основу којих би се ове речи идентификовале и обрадиле у (описним) речницима.

Овај лексички скуп је по својој природи изразито маргиналан и (вероватно) отуда непостојање системског приступа у обради: непостојање упутстава о начину поступања са овом лексиком, непомињање ових лексема у предговорима (савремених) речника, велики број различитих формулација у квалификовању ових лексема, несигурност у квалификовању. Управо су ово задаци којима би се будућа истраживања ове лексике могла позабавити, уз коришћење корпусне лингвистике, како би се на брз и лак начин на великом корпусу долазило до што прецизнијих и поузданијих података.

И поред великог броја несагласности у томе које су речи из СНП1 песничке а које нису (као и несагласности у начину представљања ових речи) у посматраним речницима, издвојили бисмо четири типа песничких речи (на основу грађе из СНП1). Прву групу чине припеви. То су најизразитије песничке речи – јављају се само у народним лирским песмама, у само једном облику и без значења (*виѿирузана, колего, лаго, (лаго) ле, леља/лељо, Ми-мојросава, мори, одогољено, одумиљено* итд.). У речницима би уз ове речи стајала ознака „припев”. Другу групу чине речи које се у свим својим значењима (најчешће једно) и облицима јављају (само) у песмама (*вјеѿириц, војно, ѿресѿи* итд.). За ову групу бисмо рекли да представљају типичне песничке речи. Код ових речи у речницима би испред значења стајао квалификатор „песн.”. У трећој групи су речи које се (најчешће) само у једном значењу јављају у песмама (*гвор – 'дом, кућа', варица – 'пшеница', виѿез – 'бојни' (о коњу), љеѿо – 'година' итд.*). Квалификација „песн.” би стајала само испред одређеног значења. И четврту групу чине речи које се у одређеном облику јављају само у песмама (*ђавле, гвори, ножи, ѿуѿи, ѿласи* итд.). Код ових речи

би ишла напомена (у загради) да се у том облику јављају у песмама (нпр. за *нож*: „мн. у песмама и *ножи*”). Видимо да је скуп песничких речи из СНП1 разнородан и да он представља низ различитих типова речи: од изразито песничких речи – припева – до речи које се само у одређеном облику јављају једино у песмама.

Са протоком времена и с обзиром на чињеницу да ће многе речи из СНП1 за говорника српског језика постојати само у тим песмама (чак и у најобимнијем *Речнику САНУ* код много лексема наведени су примери само из тих песама), засигурно ће већи број речи из ових песама припадати песничким речима него што то показује савремена српска лексикографија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Ивић (1991): П. Ивић, *О Вуку Караџићу*. Целокупна дела, ред. М. Радовановић, књ. 4, прир. А. Младеновић, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Кашић (1986): Ј. Кашић, *О Српском рјечнику из 1852*, у: *Српски рјечник (1852)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 11 (2), Београд: Просвета.

РСМ (1967–1976): *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.

РСАНУ (1959–): *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, Београд: Институт за српски језик, Српска академија наука и уметности.

РСЈ (2011): *Речник српској језика*, друго, измењено и поправљено издање, Нови Сад: Матица српска.

СНП1 (1987): В. Стефановић Караџић, *Српске народне њјесме I*, приредио В. Недић, Београд: Просвета, Нолит.

СР (2019): В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник: дијигитално издање*, ур. Тома Тасовац, Београд: Институт за српски језик и Центар за дигиталне хуманистичке науке, <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>.

Ујујисиво за израду Речника САНУ (интерни спис). Институт за српски језик САНУ.

Marijan J. Jelić

University of Novi Sad

Faculty of Education in Sombor

Department of Language and Literature

POETIC WORDS IN VUK'S LYRICAL FOLK POEMS

Summary: The subject of this research are poetic words in lyrical folk poems (Vuk's first book of *Serbian folk poems*, published in 1841). Our goal was to investigate lexemes marked as poetic, the way they were marked as such in Vuk's *Serbian dictionary*, as well

as in contemporary Serbian lexicography (RSANU/RMS and RSJ), the characteristics and the status of these lexemes in modern Serbian language. According to how poetic words are presented in contemporary Serbian lexicography (from Vuk to the present day), four types of poetic words can be distinguished: choruses, words that in all their forms and meanings are used only in poems, words that are only in certain meanings used as poetic and words that are used as poetic only in certain forms. The research shows that this lexical set is by its nature extremely marginalized and hence, probably, the lack of a systematic approach to the analysis: the lack of instructions on how to deal with this lexicon, the absence of mentioning these lexemes in the prefaces of (modern) dictionaries, a large number of different formulations in the qualification of these lexemes, uncertainty in the qualification. These issues should be investigated in future studies (using the corpus-based linguistic method), in order to obtain reliable data based on a large corpus.

Keywords: lyrical folk poems, poetic words, *Serbian dictionary*, descriptive dictionaries of the Serbian language.